

Posudek vedoucího práce k bakalářské práci Jevgenije Vaňukové „Složená substantiva v ruštině ve srovnání s češtinou“

Ve své bakalářské práci se autorka zaměřuje na jeden nápadný aspekt slovtvorby ruštiny a češtiny – složeniny v oblasti substantiv. Popis je klasickým způsobem dělen na část, která se opírá o dosavadní literaturu, a vlastní excerpce, provedenou na základě dvou slovníků neologismů. V případě slovtvorné konkurence autorka na několika místech svou excerpce doplňuje korpusovou metodou (na základě internetu).

Úvod (s. 8-9) představuje strukturu práce a její záměr – zkoumat výskyt složenin v oblasti neologismů v ruštině. Zároveň uvádí rámcově relevantní literaturu a zdůrazňuje aktualitu tématu, totiž zvýšený výskyt složenin mezi neologismy. Druhá část, „Teoretický kontext“, zavádí základní pojmy formální slovtvorby (s. 10-12), diskutuje pojem „motivace“ (s. 12-13) a věnuje se podrobněji skládání jako slovtvornému principu (s. 13-27). V této části se představují zejm. různé klasifikace kompozit v ruštině a v češtině. V třetí části pod titulem „Praktická část“ (s. 28-44) autorka představuje výsledky svých excerpce, a to tak, že se soustřeďuje na komponenty, které se v neologickém materiálu vyskytují častěji a spojují se nejen s přejatými, nýbrž i s domácími kořeny. Uvádějí se polysémie a homonymie nejproduktivnějších komponentů, příklady neologismů a funkce daných komponentů v druhém jazyce (vzhledem k tomu, že se jedná většinou o internacionalismy, vyskytují se velmi často v neologickém materiálu obou jazyků). Kvantitativní analýza výskytu slovtvorných konkurentů se používá v případě slov *телепокупки/телешоппинг, телерынок/телемаркет* (s. 30), *наркoдилер/наркoдедец/драгдилер, наркoторговец/наркoбизнесмен* (s. 32), *velemuzikál/velkomuzikál* (s. 41), *autoportrét/sebepotrét* (s. 42). Čtvrtou část tvoří závěr (s. 45), kde autorka odkazuje zpět k struktuře práce a opakuje některá zjištění, zejm. výraznou úlohu internacionalismů při tvoření nových kompozit v ruštině a češtině, rozdíly ve stylistickém postavení kompozit, větší frekvence (čistých) internacionalismů při slovtvorné konkurenci. Nakonec se poukazuje na výraznější úlohu přejatých „prefixoidů“ v ruštině oproti češtině. Následuje bibliografie (s. 46-47) a seznam prvních komponentů v excerpovaných neologismech obou jazyků (s. 48-50).

Na posuzované práci lze kladně hodnotit fakt, že autorka si z obecného tématu samostatně vytvořila koncepci konkrétního, osobního úkolu, srovnání složenin ve dvou slovnících neologismů. Rovněž si samostatně určila podstatné části základní literatury a rozhodla se doplnit excerpce slovníků v uvedených případech rešerší frekvencí na internetu. Excerpce dala zajímavý materiál v obou jazycích, který poukazuje na důležité paralely a rozdíly mezi nimi.

Žádoucí pro předloženou práci by rozhodně bylo rozšíření části 4 – závěru. Autorka téměř nevyužívá klasifikace uvedené v teoretické části práce, ačkoliv jí tam byl věnován značný prostor. Když si vezmeme např. Šmilauerovu klasifikaci, uvedenou na s. 24-25, pak se podle mého názoru ukazují značné rozdíly mezi ruskými a českými neologismy, mezi ruskými je poměrně mnoho deverbálních druhých částí, takže

kompozitum se dá rozložit na predikaci, mezi českými je takových případů poměrně málo. Naopak v uvedeném českém materiálu je poměrně nápadná tendence k hodnocení (to se na konci práce na s. 45 sice nepřímou odráží v poznámce o tom, že česká kompozita jsou expresivnější, mohlo by se to však diskutovat explicitněji). V této souvislosti by se jevilo jako žádoucí nějak komentovat, alespoň náznakově, problematiku prefixů a prefixoidů – pro třídění materiálu to hraje podstatnou úlohu, ale v obou použitých slovnících se k tomu nepřistupuje stejně (viz vlastní poznámku autorky ke slovu *supervoják* na s. 38). Jestliže hodnotící *cynep-* je prefixem, nemohlo by i hodnotící *taky-/také-* být prefixem? Na s. 15 autorka vyjadřuje svůj údiv, že se v českých publikacích téměř nesetká s hybridními kompozity – kromě zamyšlení se nad dějinami ruštiny a češtiny by možná i vlastní materiál práce zde mohl něco napovídat. Poznámka o spojovníku v závěru se týká ryze vnějšího jevu, aniž by autorka se pokusila posoudit, zda něco říká o slovtvorné stavbě daných slov.

Vzhledem k tomu, že pro výběr materiálu hraje podstatnou úlohu faktor domácího původu, resp. „cizosti“ komponentů, je správné a důležité, že autorka deklaruje, jak v této otázce postupuje: uvádí na s. 28, kterými slovníky cizích slov se řídí. Nicméně, dané slovníky jsou, pokud to správně vidím, později uvedeny pouze pro lexikografické perifrázy významů. Tak si můžeme pak klást otázku, proč na s. 32 slova *актёр, актриса, журнал* jsou uvedena mezi domácími („Mezi hybridní kompozita s domácím komponentem patří například *порноактёр* a od něj odvozené slovo *порноактриса, порножурнал, (...)*“), ale na s. 33 je slovo *пьеса* mezi cizími („Hybridní kompozita bez domácího komponentu jsou *радиобизнес, радиопьеса* a *радиоэкология*“) – vychází ze slovníků uvedených na s. 28, že první tři slova jsou zdomácnělá a poslední není? A slovo *бомба* na s. 34 rovněž zdomácnělé není? Pokud ano, mělo by se to explicitně uvést, protože to pro čtenáře práce není beze všeho zřejmé. V souvislosti s dvěma zde citovanými větami z práce je třeba upozornit na nepříjemnou skutečnost, že autorka ústřední termín *hybridní (kompozitum)* v druhé polovině práce (nějak od s. 31) používá jako pouhé epiteton ornans, bez ohledu na význam: pokud je hybridní kompozitum definováno „Hybridní kompozita jsou ta kompozita, která se skládají z jednoho komponentu cizího původu a z druhého komponentu domácího původu (nebo již zdomácnělého komponentu)“ (s. 15), pak jsou věty o „hybridních kompozitech s domácím komponentem“ pleonastické (každé hybridní kompozitum má domácí komponent) a věty o hybridních kompozitech bez domácího komponentu nesmyslné.

Uvedu ještě několik dalších bodů: některé výpovědi jsou příliš apodiktické. Tak se na s. 8 uvádí, že kompozice je nejjednodušší způsob, jak pojmenovat nové skutečnosti – proč? Na stejné stránce se uvádí, že pro současný jazyk je charakteristická jazyková ekonomie – znamená to, že dříve tento princip neplatil? Pojem „ekonomie jazyka“ popularizoval Martinet. Myslel tím, že člověk má na jedné straně potřebu se přesně vyjádřit (a přesně být pochopen), na druhé straně je líný a rád si práci zjednodušuje, čili viděl to jako základní rys vztahu člověka k jazyku. Na s. 10 se píše „Slovotvorným základem může být kmen, kořen slova nebo celé slovo“ – poslední asi jenom v případě nesklonných slovních druhů. Diskuse pojmu motivace na s. 12n. (kterou jinak hodnotím kladně) ukazuje, že by možná bylo lepší nechávat pojmy *arbitrárnost* a *motivace* jako antonyma, nýbrž pojem *arbitrárnost* používat pro vztah jazykové formy k mimojazykovému jevu a pojem *motivace* čistě slovtvorně. Pak slovo *hifi* není (úplně) arbitrární, protože imituje jazykovou skutečnost (má onu ikonickou komponentu, kterou uvádí i autorka), není však motivováno, poněvadž není odvozeno. Jsem si vědom, že použitá literatura takto nepracuje, věnoval jsem tomu však jistý čas během přednášky o lexikologii a slovtvorbě... Na s. 13 se píše: „Co se týče slovtvorných řad, kompozitum nemusí stát na konci této řady. Případů, kdy kompozitum stojí na konci slovtvorné řady, je méně. Jsou to většinou kompozita, která

se dále nemohou derivovat“ – není definičně dáno, že slovo, které stojí na konci slovtvorné řady, nemůže být dále derivováno? Jaká to jsou kompozita, která stojí na konci slovtvorné řady, ale mohou být dále derivována? Formulační problém představují kompozita, která obsahují navíc sufíxy: na s. 15 čteme „Spadají sem i kompozita, která jsou dále derivována, např. *миноносец, законодатель*“ – „dále derivována“ by se mohlo pochopit, že procesu kompozice následoval proces derivace, tomu však v uvedených případech tak nejspíš není. Na s. 18: „Substantiva, kde druhý komponent je derivován sufíxem. Nejproduktivnějšími druhými komponenty jsou: u mužského rodu: *-водск: Железноводск, -горск: Красногорск*“ – ani zde patrně není sufigována druhá část, nýbrž sufíx je jakýmsi prostředkem univerbace a onymizace celku. Na s. 19: „Substantiva, kde druhý komponent je derivován sufíxem: *самолюбие, самодетельность, своеволие*“ – pro *деятельность* by se to takto dalo formulovat, ale v ostatních případech asi nikoliv. Na s. 20 se dlouhá řada příkladů uvádí větou „Níže uvedené příklady prvních komponentů obsahují kompoziční vokál“ (tedy interfix) – to je ovšem patrně v různých případech různě, srov. *авиабомба, автовокзал, бензозаправка, психоанализ* atd. Na s. 28 autorka naráží na zásadní koncepční problém: „Nejpočetnější skupinou v obou slovnících jsou kompozita, kde oba (popř. všechny) komponenty jsou cizího původu. Touto skupinou se přímo zabývat nebudeme, protože nemůžeme přesně určit, zda tato kompozita byla vytvořena v ruštině/češtině nebo zda byla jen přejata“ – tuto otázku si můžeme položit i v mnoha případech uvedených dříve v práci, a jak jsme řekli během přednášky – RG (1980) ji neřeší vůbec... Na s. 31 čteme: „Na tomto místě bych chtěla upozornit na komponenty *-любитель, -ман, -фил*. V RČSN 2 jsou tyto tři komponenty zastoupeny rovnoměrně“ – pokud autorka tím myslí, že excerpovala a kvantitativně srovnala všechny neologismy obsahující dané komponenty, pak by to stálo za explicitnější komentář. Na s. 33 najdeme ruský komponent *био-* s významem „1) относящийся к органической жизни, 2) относящийся к биологии“ – nepoukazuje však slovo *биопроизводство* už k významu „4) vyrobený s použitím přírodních, organických látek (nikoli umělých, chemických)“ uvedenému na s. 37 pro češtinu?

Ještě několik drobností: s. 13: „V ruštině se nejčastěji setkáváme s kompozičním vokálem *-o-* (*скалолаз*), po tvrdých nepárových souhláskách *-e-* (*тореплавател*)“ – jednak */r/* zde není tvrdá nepárová, nýbrž měkká párová a jednak se tato formulace vztahuje pouze na ortografii, fonologicky je interfix ve složeninách */o/*, srov. «Интерфикс *-o-* (фонемат. *|o|*), орфогр. после мягких и непарно-твердых согласных *-e-*» (RG 1980 1, §585)“. Skalička/Vachek na s. 12 je recenze Mathesiova výběru „Čeština a obecný jazykozpyt“, ten by se mohl citovat přímo. S. 20: *асрто1-*, na S. 23: *асронафт, космонафт, океанафт*. S. 26 „Některá takto utvořená slova se ujala, jiná stále považujeme za nespisovná či zastaralá“ – přímý citát ze Šmilauera? S. 30: „v obou slovníkách“. S. 31: „*кино-*. Původ má v německém slově *Kino*“ – slovo je samozřejmě původně z řečtiny. S. 33: *иглорефлексотерапфт*. S. 36: *звыкувидение*. S. 40: *самоліkідace*. S. 43: „čtyřkolka („osobní automobil s pohonem všech čtyř kol“)“ – správná perifráze? S. 45: „Dále jsme provedli námi vybraných slovníků“.

Přes dlouhý katalog různé kritiky chci zdůraznit dobrý a samostatný autorčin výkon. Doporučuji bakalářskou práci „Složená substantiva v ruštině ve srovnání s češtinou“ Jevgenije Vaňukové k obhajobě a navrhuji v případě úspěšné obhajoby její hodnocení stupněm 2 – „velmi dobře“.